A művészi teremtés törvénye.

(Pollák Illés könyve. Deutsch Zsigmond és társa. Ára 6 korona.)

Elolvastuk kétszer is, véghetetlen nagy gyönyörüséggel. Mert nem igaz, s scholasztikus felfogás, hogy csak az gyönyörködtet, a mi igaz, a mi meggyőz. Ime például a Pollák Illés könyve, melynek igazságait nem ellenőrizhetjük, be nem bizonyithatjuk, le sem tagadhatjuk s mégis élvezzük.

Hogy mi a művészi teremtés törvénye? Vajjon lehet-e itt ugy eljárni, mint például a ráknál? Mig nem tudjuk, hogy mi a rák, nem védekezhetünk ellene, mert nem ismerjük a fejlődését, ennek föltételeit, fázisait, de ha ismerjük a baczillusait s ezek morális, társadalmi és közgazdasági szokásait, akkor közel vagyunk a rák fejlődésének teljes megismeréséhez. Bár még nagyon messze vagyunk annak tudásától, hogy azok a baczillusok miért éppen rákot produkálnak s miért nem más betegséget. Pollák a művészi teremtés törvényéről beszél, tehát olyan valaminek a törvényéről, a melynek a mibenlétét még eddigelé nem tudjuk s talán sohasem is fogjuk megdönthetetlenül megállapitani, annak daczára, hogy sok agy őrli magát rajta. De hiszen ez nem is szükséges, mert a villamosságról s az erőnek többi megnyilatkozásáról sem tudjuk, hogy micsoda s mégis ismerjük a törvényeit.

Pollák Illés, hogy a művészi teremtés törvényeit megállapithassa s mint logikus fő, természetesen azt kutatja legelőbb, hogy mi a művészet s mi a művészeti teremtés. Mert mintha e kettő között mégis csak volna valamelyes hajszálfinom különbség, annak daczára, hogy ez a kettő első, sőt harmadik tekintetre egyugyanannak látszik. Olvasóinkat szükségtelen e kérdés bő ismertetésével untatni, mert ugyis tudják, hogy a művészetet egyik kutató utánzásnak, a másik illuziónak, a harmadik játéknak, a negyedik vágynak mondja s hogy jelenleg ez utóbbi fölfogásnak van a legtöbb hive. Mert mikor a gyerek lovat rajzol, akkor ő szeretne lovat, ha téglából házat épit, ő is szeretne házat a létért való ősküzdelmen át kialakult kapzsiságnál fogva, s ha Robinsont pingál, ő is szeretne Robinson lenni. Vagyis világos, hogy a művészet, a kezdetének e legkezdetén még nem művészet; isten tudja, hányféle ingerből van összeszőve, mennyi az elágazása s milyenek az emberi psyche többi (végtelen sok) megnyilatkozásához való vonatkozásai.

Csakhogy Pollák a művészetet nem a fejlődésének attól a stádiumától kezdve nyomozza, a melyben mint emberi, vagy állati ténykedés kezd halványan jelentkezni, hanem sokkal, de sokkal előbbről kezdi. Az embernél nem kezdheti, mert hiszen nem tudjuk, hogy az emberi faj keletkezésében hol van, vagy hol volt az a határvonal, mely a barlanglakó embernek az *őseit* a majmoktól elválasztotta. Az a határvonal, melyen tul esetleg sokkal fejlettebb szellemü majmok akadhattak, mint azon innen emberek. De nem kezdheti itt a nyomozást azért sem, mert a művészetnek akár erotikus, akár más a legősibb gyökérszála, az körülbelül bizonyos, hogy akkor, a hol már mint élő lények tevékenysége vagy vágya, ingere nyilatkozik meg, ott a művészet nem egyéb, nem lehet egyéb, mint létért való küzdelem, a mint ezt Jézus is megmondta az »Ötödik Evangelium«-ban. Mert hiába minden, az ember s az állat azt teszi, a mi neki jobban esik, s az anya is csak azért hal meg a gyermekéért, mert jobban esik neki a saját életét odaadni, mint a gyermekét halva tudni. Hogy a világon vannak ideális szavak, tiszta, szent, önzetlen gyönyörüségek? Vannak, de nagyon gyanusak a maguk ideális voltában, s végeredményben ha cizellált módon is, mégis csak létért küzd az ember. Akár öntudatosan, akár öntudatlanul, reflex mozgásként; akár ha a menyországba vágyik az erényei folytán, akár ha az alkalmi ódáját harsogja el az Akadémiában s azután mosolygó orczával s azzal az édes öntudattal ül le, hogy megint különb lesz egy fokkal a többi poétánál.

A művészetnek azt a stádiumát, a mikor már mint élő lények és emberek szellemi tevékenysége nyilatkozik meg, Pollák Illés jóformán csak átugorja, daczára, hogy látszólag elég bőven szól hozzá. Jól teszi különben, mert ki ne olvasott volna erről eleget? E helyett visszamegy a legősibb eredetre, s van-e ősibb valami, mint az ős chaosz. Szerinte itt születtek a művészet elemei, a rhythmus, a vonal, a szin. Miképpen?

»Csillagról csillagra szünni nem tudó özönei özönlenek a rezgő erő- és fénysugaraknak, lüktető mozgást adva és kapva.« Ez a *rhythmus* eredete, ugy a hogy összefoglalva. Nem tehetünk jobbat, mintha az olvasót magára a könyvre utaljuk, hol ezt Pollák Illés megvesztegető, gyönyörködtető svádával bőven fejtegeti és magyarázza.

»A rezgő erő- és fénysugarak apró hullámai pontokban ostromolják az ősköd valamely kiterjedését, és ebben a köd részecsei egymásutáni pontokban! — vonalban! — megmozdulnak.« Ez a *vonal* eredete.

»Az idegen napok fehér fénye a már sürüsödésnek induló párák prizmáin megtört és állandó szines kévékben elterjeszkedett. Évmilliók leforgása alatt a különböző szinek sugárkévéjének állandó uralmában egyes szinkévék alatt álló atomok morfologikus hozzáalkalmazkodási proczessuson mentek át, mely belső mivoltukat az illető szinek benső igazságaival áttelitette.« Ez a *szin* eredete, mondja Pollák. Csodálatos — mondjuk mi —, hogy a szin már megvolt, mielőtt ezt percipiáló lények jöttek volna létre e földön s hogy az élő lények szeme hozzá alakult e különféle szinek megismeréséhez. Még csodálatosabb, hogy a fehér fény a prizmán megtörik a szivárvány ismert szineire, de e szétszórt szinkéve minden külön szine bármily különféle rezgéssel, de mégis csak együtt, állandóan és egyszerre sugározzék is a szemünkbe, a szemünk reczehártyáján mégsem folyik egybe fehér fénynyé.

A rhythmus Pollák szerint az élet törvénye. (Nem inkább föltétele?) A vonal az élet kifejezése. (Nem inkább iránya?) De van még ezeken kivül szimmetria és harmónia s vannak a vonalnak beilleszkedési szépségei: a távlat, az arányosság, az összhang. És van tájékozó törvénye, van érzések átvitele. Mindezeket Pollák a művészetnek foglalja le, holott eddig ez még csak élet. Élet *általában* s nagyon kevéssé vonatkoztatható a művészetre. Mert például beszél a művészetben levő szimmetriáról és harmóniáról. Hogy érti ezeket? A művész azért utánoz, mert a mit az életben látott, a mi meghatja, vagy amire vágyik, azt birni akarja. Ha másképp nem, legalább szuggeráló, vágyfentartó indulatban. Mondjuk: meghatja egy táj, a mi a lelkét betölti, s édes érzéseket kelt benne. Ennek a tájnak a kék egét nem festi vörösre, enyhe zöld tónusait nem festi sárgára, hanem a tájnak megfelelőleg harmónikusan, ugyanazokban a szinekben, ha tompitva is, ha átszürve is a lelkén. Mert vagy vágyik arra a tájra (szeretné másolatban), vagy nem. Ha nem, akkor semminőre sem festi, ha igen, akkor olyanra, a minőnek *általában* látja s a minőről azt érzi, hogy legjobban ki fogja elégiteni a vágyakozását. Ismét más fejezetre tartozik, hogy egyetemleges-e vagy részletező, aprólékos a látása. Ez temperamentumnak, művészi irányoknak a dolga s külön fejezetnek a tárgya.

Mondjuk, hogy ez már művészet, vagy Pollák szerint másodkézből való teremtés, s mikor a művész teremt, csak a teremtés általános törvényeit követi, mikor a mindenkori állapotokból tökéletesebbet alakit. (De csak időleges visszaesések után. Czopf-korszak, biedermajer-korszak, dugóhuzó-stilus stb.) Mondjuk, hogy Pollák Illés gyönyörüen kifejtette a művészet lényegét s igazán remek, páratlanul szines, meleg stilussal ir a művészet hajtásairól, a művészet esztétikájáról, a művészi szépről, arról, hogy szép: a tökéletes, hogy szép: az igaz, — szóval meglepő filozófiai mélységgel s nagyon szellemesen kutatja ki a művészet legkezdetlegesebb gyökérszálait s mutatja be a hajtásait.

De hol vannak a művészi teremtésnek törvényei? Holott ez a könyvének a czime. Vagy mi nem találjuk meg ezeket a könyvben, vagy a könyv czime helytelen. Egyáltalában: vannak-e a művészetnek paragrafusba szedhető törvényei azon az egyen kivül, hogy a művészet mindig korának a világlátása? Ezt is csak Pollák mondja, mig mi ezzel szemben nagyon szkeptikusok vagyunk. Az a kérdés, hogy melyik a művészet. Az-e, melyet a művész-kulik ezrei cselekesznek, vagy az, melyet a művészet néhány kiváltságos, istentől kiválasztott főpapja cselekszik? Az előbbiek mindig elmaradnak koruktól s még mindig a *letünt* előző korszakban élnek, az utóbbiak pedig mindig az *eljövendő* korszak keresztelő Jánosai és meg nem értett hirnökei.

És hol vannak a művészi alkotás, teremtés külső megnyilatkozásai? Jól megértettük Pollák könyvéből, hogy az egész élet s igy a művészet is rhythmus. Hanyatlásra föllendülés, naturalizmusra symbolizmus vagy romanticizmus, egyetemes nagy látásra részletező, aprólékos látás következik. De mégis miért? Miért unjuk meg a rikító szineket s vágyunk Rippl-Rónai finom árnyalataira? Müvészet ez, vagy az idegeink elerőtlenedése, mely a brutálisssal már el van telve? Mily vonatkozásban van a művészet például az irodalommal? Egy-egy uj irányt, uj világlátást melyik kezd? Az irodalom vagy a művészet? Mert hogy az egyik előbb kezdi, az bizonyos. Milyen a gazdasági állapot behatása a művészetre? Egyáltalában van-e behatása, a müvásárlástól eltekintve? A korszak, a világlátás hozza-e létre az illető korszak művészetét, vagy a művészet és az irodalom teremt uj korszakot s uj világfelfogást? Meg lehet-e ebben állapitani valami törvényszerüséget?

Folytathatnók még ezeket az okvetetlenkedéseket, de ehelyett bezárjuk ezt a czikket s sajnálkozunk, hogy Pollák Illés ott végezte be a könyvét, a hol legérdekesebb lett volna a folytatása. Könyve gyönyörü szép, de mintha művészi formaérzék, tapintat és ökonómia nélkül lenne kezelve, mintha a művészetről szóló az a rész, hol a művészet még nem is művészet, tulterjengett volna annak a rovására, a mi Pollák könyvéből hiányzik.

Y. J.

KÉPZŐMŰVÉSZET.

** **Gróf Nákó Kálmánné festményeinek kiállitása.** Eddig csak az előkelő társaság s a beavatottak tudták, hogy gróf *Nákó* Kálmánné kiváló müvésznő, kinek nagy tehetségét, finom izlését, jellemző erejét oly feltétlenül illetékes nagyságok ismerték el, mint *Lenbach* mester s *Amerling*, most azonban — negyedszázad multán — a grófné bevonul a magyar müvészettörténetbe s elfoglalja az őt megillető diszes helyet. Most, hogy negyedszázad óta pihen a nagyszentmiklósi családi sirboltban, nem törölheti le személyesen a nyomoruság könyeit, de nemes lelke bizonyára örül, hogy közvetve, a saját keze alkotásaival ismét gyakorolhatja a jótékonyságot, mely életében is a legnagyobb gyönyörüsége, lelki szükséglete volt neki, s áldás és megkönnyebbülés másoknak. Ha van sirokat tulélő szeretet, akkor ennek van nemes szuggesztiója is, s kérdés, hogy nem találkozik-e ez a lelkes unokának, *Nákó* Sándor grófnak az emberszeretetével, ki saját nemes szive sugallatán s áldozatkészségén kivül részben a nagyanya szeretetét gyümölcsözteti tovább, s a kegyeletnek is áldozván, két népszerü jótékony intézetünknek, az erzsébetvárosi népkonyhának s a Fehér-Kereszt gyermekkórháznak siet támogatására. A nagyközönség bizonyára meg jfogja érteni a nemes szándékot, s hozzá fog járulni ahhoz, hogy a nemes gróf e humánus akcziója ne csak erkölcsileg, de anyagilag is fényesen sikerüljön. Mert az erkölcsi sikert osztatlanul el fogja ismerni mindenki, ki az Országos Iparmüvészeti Muzeum nagy kupolatermébe ellátogat, hol a boldogult grófné alkotásai előkelő izlésü milieuben láthatók. A grófné e kiváló gyüjtemény egy részét, a Rubens, Rembrandt, Murillo, Van Dyck után való másolatokat Bécsben festette, hol palotája a császárváros kiválóságainak találkozóhelye volt, s honnan a grófné, akkoriban Bécs egyik legkiválóbb, legfinomabb lelkü asszonya nem egyszer kirándult, hogy müvészi zenejátékával jótékonyczélu hangversenyeken (pozsonyi árvizkárosultak, horvátországi szükölködők javára a nemzeti szinházban) közremüködjék. A másolatok más része az Országos Képtárban készült, meglepő megértésével a régi mesterek fölfogásának, s nagy technikai tudással adván vissza nemcsak ecsetkezelésünket, de azt a sajátságos patinát is, melyet a régebbi mestermüvek idők folyamán kapnak. Nem csekély tehetség s jellemző erő nyilatkozik meg a grófné eredeti festményein is, melyeknek szinte kizárólag Dél-Magyarország zagyva, de etnográfiai